

Жакун Маргарита Юріївна

*аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЯДЕРНА ДИПЛОМАТІЯ В МІЖНАРОДНІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Досліджуючи питання ядерної дипломатії в міжнародній системі захисту прав людини варто визначити суть поняття «ядерна дипломатія».

Ядерна дипломатія (англ. *Atomic diplomacy*) – політика «з позиції сили»; термін, який вперше був використаний після застосування ядерної бомби у серпні 1945 року для визначення методів та прийомів дипломатії США, що використовує володіння секретами виробництва ядерної бомби з метою зовнішньополітичного тиску.

Події, які відбулися 6 та 9 серпня 1945 року сколихнули весь світ та змінили хід розвитку історії – атомні бомбардування японських міст Хіросіми та Нагасакі. Це були два єдиних в історії людства випадки бойового використання ядерної зброї, які застосували сили США на завершальному етапі Другої світової війни проти Японії.

Згодом, термін ядерна дипломатія почав використовуватися для позначення зовнішньої політики, що ґрунтується на володінні ядерною зброєю та залякуванні щодо загрози застосування ядерної зброї проти інших країн.

Ядерна зброя – це зброя масового ураження, найбільш смертельна та небезпечна у світі. Тому, створення ефективного механізму контролю виготовлення та використання ядерного озброєння, та, в свою чергу, забезпечення безпеки у світі є основним і надважливим завданням для міжнародного права.

Вперше гостра потреба у вирішенні проблем, пов'язаних з ядерною енергією, виникла вже на I сесії Генеральної Асамблеї ООН 10 січня 1946 року. Невдовзі, Комітетом з роззброєння ООН був розроблений договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. Це був

багатосторонній міжнародний акт, створений з метою поставити міцну перепону на шляху розширення кола країн, що володіють ядерною зброєю, забезпечити необхідний міжнародний контроль за виконанням державами взятих на себе за договором зобов'язань з тим, щоб обмежити можливість виникнення збройного конфлікту із застосуванням такої зброї; створити широкі можливості для мирного використання атомної енергії [1].

Мету договору можна охарактеризувати системою 3 принципів:

1. нерозповсюдження ядерної зброї;
2. роззброєння;
3. право на мирне використання ядерних технологій.

16 листопада 1994 року Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) [1].

Цей крок є дуже дискусійним серед вчених науковців, тому що внаслідок підписання наша країна вимушено позбулася третього у світі за потужністю ядерного арсеналу, розміщеного на її території.

У зв'язку із набуттям Україною неядерного статусу, 5 грудня 1994 року між Україною, росією, Великою Британією та США був укладений Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку із приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський Меморандум) [2].

2 червня 1996 року Україна офіційно втратила статус країни, що володіє ядерною зброєю [2]. Одного разу, французький генерал Шарль де Голль промовив, що: «Держава, яка не володіє ядерною зброєю, тоді як інші цією зброєю володіють, не володіє своєю долею». На фоні сучасних подій в Україні, ми бачимо, що зобов'язання згідно з Меморандумом не виконуються, і що гірше, відбувається грубе їх порушення – росією.

Слід зазначити, що на даний час США та росія володіють 90% ядерних озброєнь. Для збалансування сили між двома «ядерними титанами» та забезпечення паритету між стратегічними ядерними силами двох сторін на рівні, 31 липня 1991 був підписаний Договір про скорочення і обмеження

стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1). Дія договору продовжувалась протягом останніх трьох десятиліть. Не можемо не погодитись, що в часи напруги на міжнародній арені, наявність обмежень російського міжконтинентального ядерного озброєння, які можна перевірити, є критично важливим. Продовження дії Договору до 6 лютого 2026 року, робить увесь цивілізований світ безпечнішим, адже нестримне ядерне змагання поставило б під загрозу життя всіх.

На нашу думку до політики ядерної дипломатії слід додати також ядерний шантаж країною-агресором, щодо атаки атомних електростанцій. Привертає увагу політика ядерного шантажу росії у війні з Україною. Війська рф в перший день повномасштабної війни захопили Чорнобильську атомну електростанцію (далі – ЧАЕС), взяли в полон українських військових і фактично тримали в заручниках цивільний персонал станції протягом місяця, порушуючи норми гуманітарного права.

Директор Міжнародного агентства з атомної енергії Рафаель Гроссі заявив, що під час окупації ситуація в зоні ЧАЕС була за межами норми, у зв'язку з чим є дуже небезпечною. Після того як війська рф покинули зону електростанції рівень радіації унормувався.

Не слід залишати осторонь «Кризю на Запорізький АЕС» - так званий, акт ядерного тероризму росії під час російсько-української війни. Так, 1 березня 2022 року, російські війська захопили найбільшу в Європі й третю у світі за сукупною потужністю атомну електростанцію – Запорізьку атомну електростанцію (далі – ЗАЕС).

Дії російської федерації, що полягають у захопленні найбільшого в Європі ядерного об'єкта, його обстріли, які призвели до руйнування інфраструктури станції, пошкодження всіх ліній електропередач, є – за визначенням української влади – найскладнішою в історії ситуацією подібного роду. Потенційна загроза від розвитку подій може значно перевершити масштаби попередніх катастроф на атомних електростанціях.

У зв'язку з тим, що ООН була занепокоєна ситуацією навколо ЗАЕС, та в результаті отриманої згоди від України та росії, на початку вересня 2022 року до електростанції вирушила Місія Міжнародного агентства з атомної енергії (далі - МАГАТЕ). Згодом, гендиректор МАГАТЕ Рафаель Гроссі повідомив, що два експерти організації будуть продовжувати роботу на ЗАЕС на постійній основі.

Щодо висновків, які були заявлені Рафаелем Гроссі на засіданні Ради Безпеки ООН, то він зазначив, що жоден зі стовпів ядерної безпеки, до яких агентство відносить фізичну цілісність, надійне зовнішнє енергопостачання та наявність запасних частин, постраждали на ЗАЕС. За його словами, фізична цілісність станції була порушена кілька разів, і більшість пошкоджень сталися під час обстрілу в серпні. Він попередив, що найбільший ризик для ЗАЕС - це фізичне пошкодження обладнання внаслідок обстрілів, що може призвести до викиду радіації, додавши, що перебої із зовнішнім енергопостачанням для охолодження активних зон реактора можуть зумовити його розплавлення. По результатам візиту місії МАГАТЕ на ЗАЕС, протягом останніх двох місяців тривають переговори щодо повного звільнення території електростанції та створення зони фізичної та ядерної безпеки навколо ЗАЕС. Однак, за словами гендиректора, експерти МАГАТЕ, які перебувають на ЗАЕС не можуть визначити, хто саме обстрілює станцію. На момент нашого дослідження, Запорізька атомна електростанція залишається тимчасово-окупованою.

Слід акцентувати увагу також на терористичних обстрілах української енергетичної інфраструктури протягом листопада 2022 року, які загострюють питання ядерної безпеки в Україні та у світі в цілому, ситуація стає все більш нестабільною, складною та потенційно небезпечною.

Підсумовуючи дослідження, можемо дійти до висновку, що кризова ситуація з ядерною безпекою в Україні створює небезпеку не тільки для населення нашої країни, а й для людства в цілому. Вважаємо, що росія є країною, яка використовує ядерну дипломатію проти людства. Країна-агресор використовуючи терористичні способи ядерного шантажу для досягнення

власних, політичних цілей, для зовнішньополітичного тиску на ряд суверенних та незалежних держав ставить на кону дуже велику ціну – людське життя. Безсумнівно, що за порушення норм та основоположних принципів міжнародного права згодом буде покарано. Але, саме зараз, ми бачимо, що система міжнародного захисту прав людини в кризових ситуаціях та система забезпечення безпеки у світі має ряд недоліків та потребує нових шляхів вирішення.

Джерела:

1. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text

2. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text

Науковий керівник: Мануїлова Катерина Вікторівна к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Самсонова Анастасія Євгенівна

здобувачка вищої освіти юридичного факультету

Львівського національного університету імені Івана Франка

МІЖНАРОДНІ КАРНІ ТРИБУНАЛИ

ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Питання запровадження міжнародних кримінальних органів неодноразово порушувалось в міжнародно-правовій доктрині. Рушійною силою для прискорення цих процесів стало ХХ століття, яке відзначилось, в першу чергу, безпрецедентними за розмахом масовим ігноруванням і порушенням основоположних прав і свобод людини, вчиненими під час міжнародних та внутрішньодержавних конфліктів. Саме відсутність ефективних механізмів боротьби з такими посяганнями на національному